CERCETARE DE ARHITECTURĂ LA CULA DIN RACOVIŢA

Arh. IOANA LĂZĂRESCU

La începutul secolului al XVIII-lea, împrejurările istorice determină apariţia, în arhitectura civilă muntenească, a unui nou tip de locuinţă cu caracter defensiv — cula — în care mica boierime îşi pune la adăpost, în vreme de primejdie, familia şi avutul. Construită după modelul balcanic de casă întărită, într-o sinteză originală cu trăsăturile casei ţărăneşti şi boiereşti tradiţionale, cula românească este o variantă a locuinţei boiereşti întărite, întîlnită numai în Oltenia şi nord-vestul Munteniei[1]. La extremitatea estică a ariei sale de răspîndire se află cula din Racoviţa, ocupînd o poziţie dominantă pe malul stîng al Argeşelului, aproape de confluenţa cu Rîul Tîrgului[2].

Tradiţia orală[3] o atribuie lui Dumitraşcu Brătianu, proprietarul moşiei Racoviţa, ce ar fi construit-o în acelaşi timp cu biserica din apropiere, în anul 1786.

O altă datare provine dintr-o inscripţie, azi dispărută, despre care Marele Dicţionar Geografic al României menţiona, la începutul secolului nostru, că se afla *„pe faţada dinspre curte a culei: „Zidită în anul 1806, septembrie 18, arsă în anul 1877, decembrie 13, renovată în anul 1878 iunie 15"*[4]. În 1806, proprietar al moşiei devenise polcovnicul Nicolae Racoviceanu, care, probabil, construieşte cula. Un descendent al său, Grigore Racoviceanu o renovează după incendiul din 1877, iar în 1882 o vinde, împreună cu moşia, negustorului I. A. Dobrovitz din Piteşti. În timpul primului război mondial, cula adăposteşte arhiva comunei şi foloseşte ca depozit de alimente[5].

[1] Despre apariţia, originea şi caracteristicile culelor româneşti, vezi Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, Bucureşti, 1965, vol. II, p. 209, 227—235 şi Radu Creţeanu şi Sarmiza Creţeanu, *Culele din România*, Bucureşti, 1965.

[2] Din nefericire, în imediata sa apropiere, pe locul unde odinioară se afla un conac boieresc, s-a ridicat, acum 15 ani clădirea căminului cultural care împiedică perceperea integrală a culei şi închide perspectiva asupra văii rîului, denaturînd ambianţa originară a monumentului.

[3] Gh. C. Săvulescu, *Cula din Racoviţa-Muscel, judeţul Argeş*, 1975 p. 14.

[4] *Marele Dicţionar Geografic al României*, 1902, vol. V, p. 154.

[5] Gh. C. Săvulescu, *op. cit.*, p. 14.

Fig. 1. Cula din Racoviţa, înainte de restaurare, latura de sud-est.

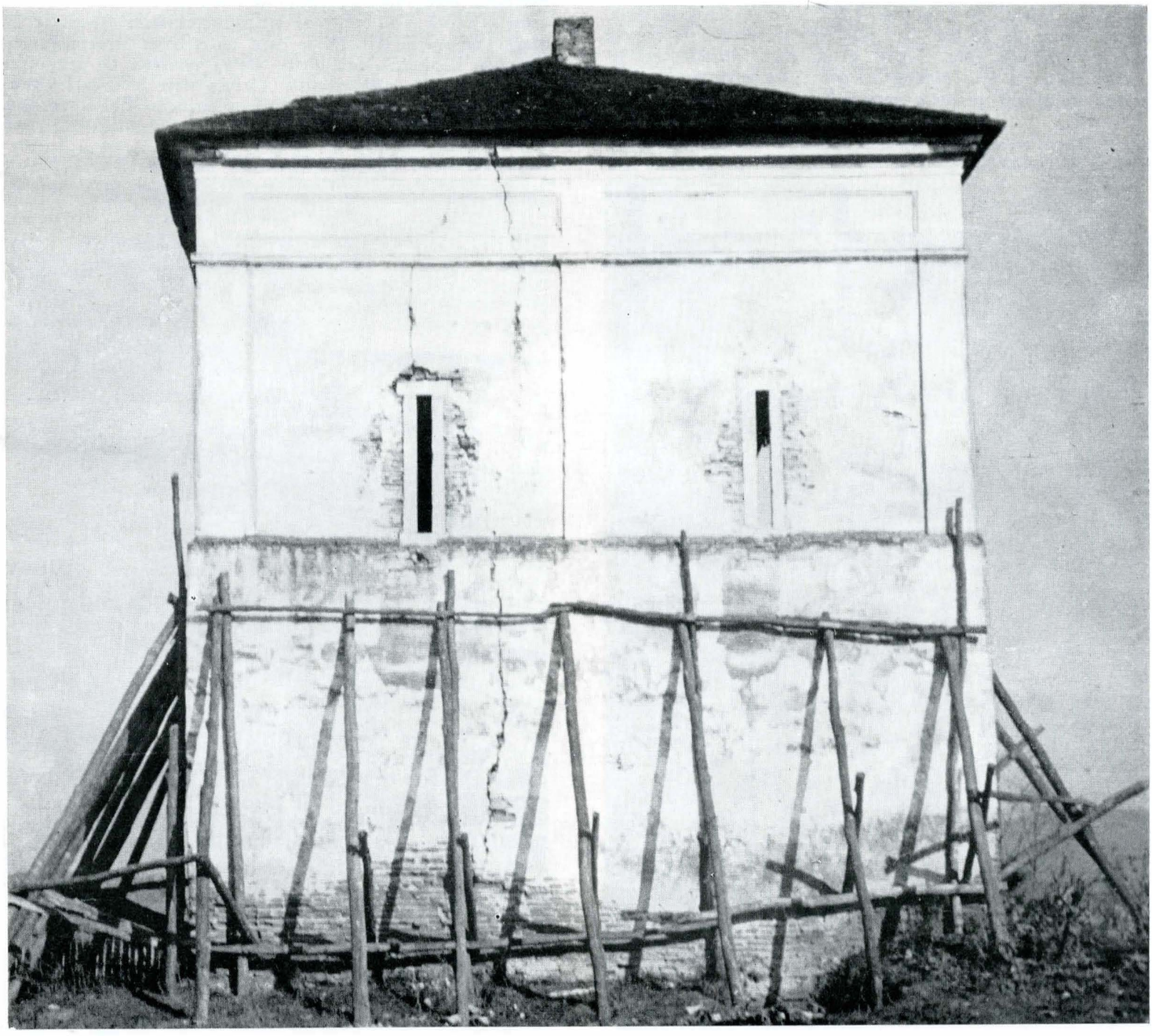

https://biblioteca-digitala.ro

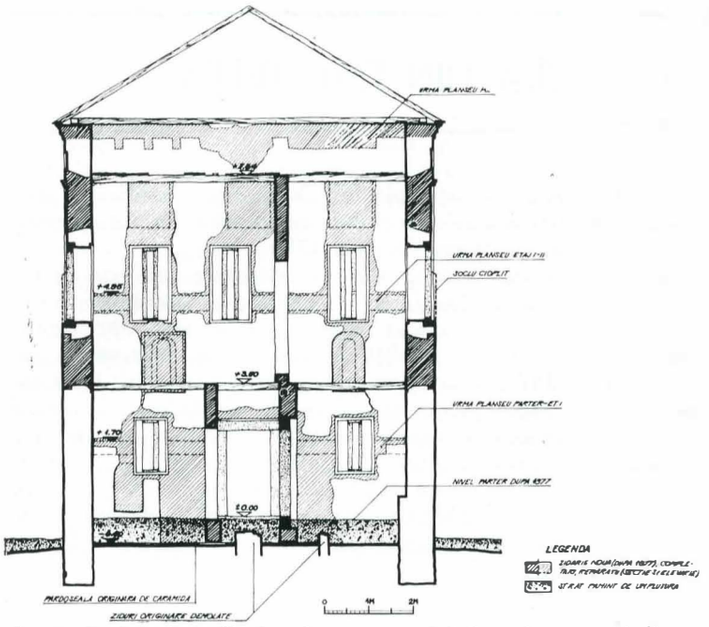

Fig. 2. Secţie prin culă şi vedere a peretelui de sud-vest cu indicarea elementelor apărute în timpul cercetării.

În forma în care a fost renovată în 1878 s-a păstrat pînă în momentul începerii lucrărilor de restaurare, în urmă cu 3 ani. De dimensiuni medii printre construcţiile de acest tip — un pătrat cu latura de 8,50 m — cu zidurile exterioare groase de 70 cm la bază, cula cuprindea la această dată, la interior, două nivele şi un pod suprainălţat, separate între ele prin planşee cu grinzi de lemn, mascate la partea inferioară printr-o tencuială pe şipci. Parterul era alcătuit din două zone complet separate, despărţite de un zid median: pivniţa, în jumătatea de nord-est şi parterul locuinţei cu scara, în cea de sud-vest. Deasupra se ridica un etaj înalt cu trei încăperi de locuit. Exteriorul (fig. 1.), impresiona prin proporţiile masive, apropiate de cub şi prin înfăţişarea austeră a faţadelor: registrul inferior, neted şi plin, în care se deschideau doar golurile intrărilor şi ale unor ferestre mici pe latura sud-vest; cel superior, retras, străpuns de ferestre înalte şi înguste, ca nişte metereze (fig. 3). Panouri mari, dreptunghiulare, adîncite de la faţa zidului, încadrau ferestrele etajului; altele înguste, subliniau cornişa profilată, încheind partea superioară a edificiului. Pe alocuri se mai păstrau fragmente ale unor delicate profile de tencuială care înconjurau masivele ancadramente — tocuri de piatră ale uşii principale şi ale ferestrelor.

Nelocuită şi neîngrijită de multă vreme, cula începuse să cadă în ruină: aproape întreg peretele de nord-est şi jumătate din cel de nord-vest se prăbuşiseră (fig. 4), iar restul zidurilor era brăzdat de sus pînă jos de numeroase fisuri largi.

Un studiu geotehnic întocmit în 1971 a demonstrat că terenul are proprietăţi bune de fundare, degradarea construcţiei datorîndu-se în primul rînd, comportării în timp a materialelor sub acţiunea factorilor externi. Acoperişul şi planşeele sparte, tencuielile stricate, cît şi lipsa unei amenajări pentru scurgerea apelor de suprafaţă din jurul construcţiei, au dus la îmbibarea pămîntului şi a zidăriei cu apă, încît în zona de contact dintre teren şi clădire, cărămida şi mortarul s-au macerat, subţiind zidurile la baza lor. La această cauză s-au adăugat şi transformările efectuate cu ocazia renovării din 1878, care au afectat structura construcţiei, slăbindu-i echilibrul. Starea avansată de degradare în care se afla monumentul dăduse deja la iveală cîteva indicii asupra unei alte structuri, anterioare (fig. 6), care a

Fig. 3. Intrarea principală şi ferestrele (latura de sud-vest) cu ancadramente de piatră neprofilate, după renovarea din 1878.

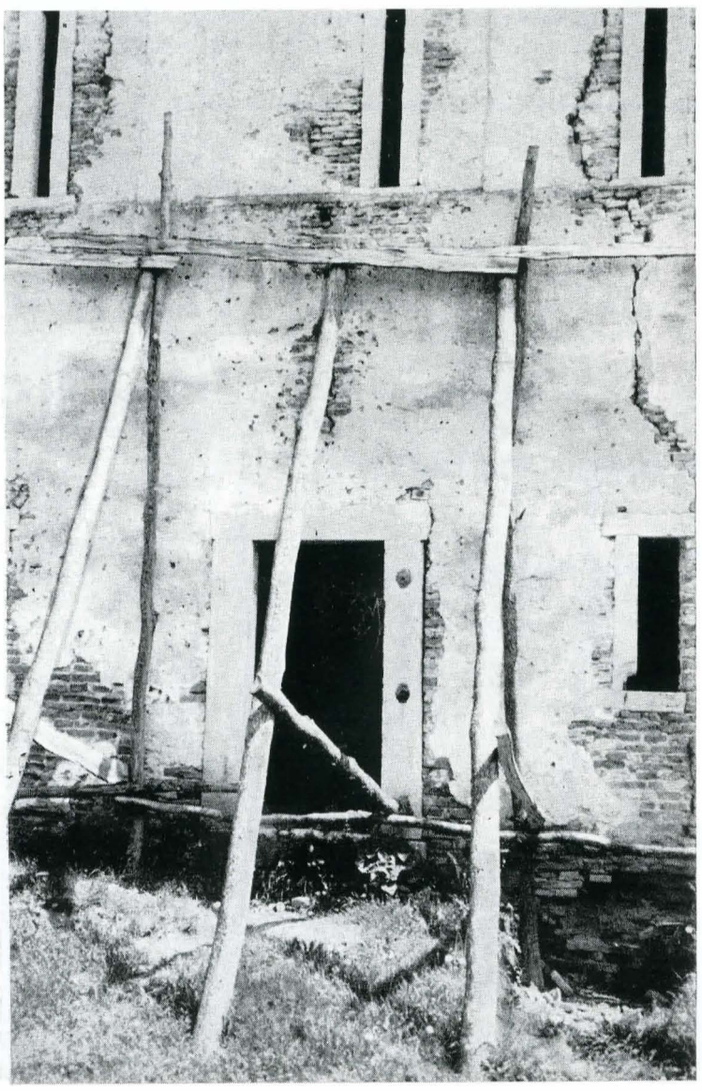

Fig. 4. Latura de nord-est înaintea începerii lucrărilor de restaurare.

https://biblioteca-digitala.ro

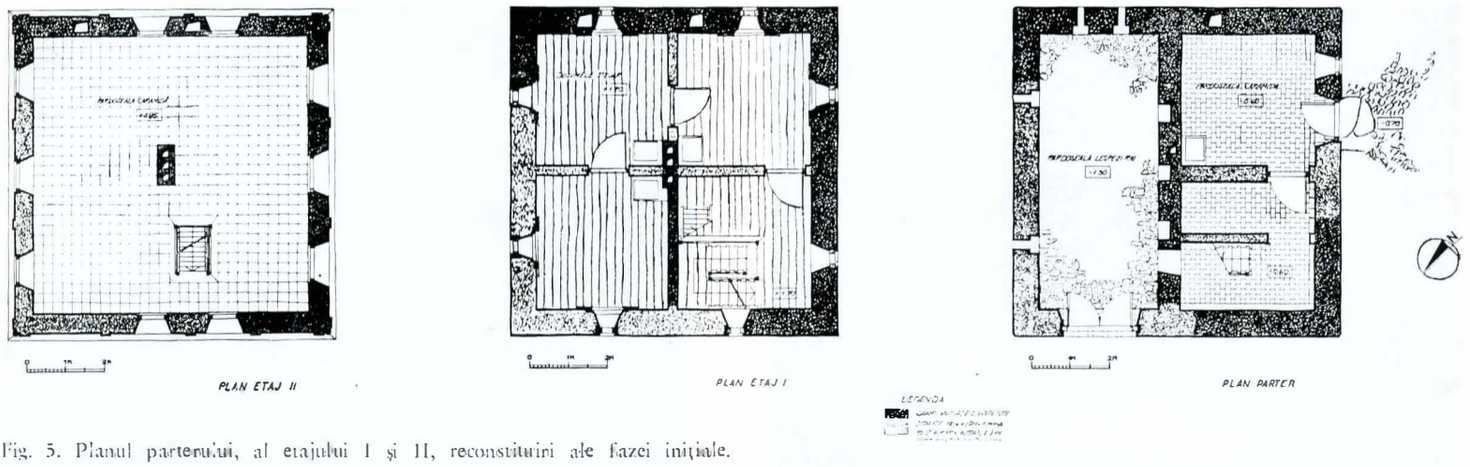

Fig. 5. Planul parterului, al etajului I şi II, reconstituiri ale fazei iniţiale.

devenit din ce în ce mai evidentă pe măsură ce au continuat cercetările şi lucrările de restaurare. De la această primă structură se păstrase aspectul sever şi închis de fortăreaţă, deşi decorul în forme clasicizante, asimilate la acea epocă (sfîrşitul secolului al XIX-lea) în plastica decorativă a locuinţei orăşeneşti, îmbrăcase faţadele culei cu ocazia renovării. Mai mult, existenţa celor două registre, diferit tratate, sugera doar alcătuirea pe două nivele, fără însă a mai corespunde unei realităţi constructive.

Decaparea tencuielilor şi desfacerea zidăriei de umplutură din vechile goluri au furnizat numeroase elemente care au făcut posibilă reconstituirea culei în forma dinainte de 1877, atît la interior (fig. 2), cît şi la exterior. Astfel, dedesubtul şi deasupra ferestrelor etajului (fig. 7 şi 9), s-au găsit aproape intacte, păstrînd tencuiala veche pe şpaleţi, golurile ferestrelor altor două nivele care se ridicau deasupra unui parter mult mai scund la origine. De asemenea, au devenit vizibile şi urmele planşeelor care delimitau aceste nivele (fig. 2). Continuînd curăţarea acestor urme de zidăria şi molozul de umplutură, s-au degajat lăcaşurile grinzilor în pereţii exteriori, ceea ce a dus la precizarea dimensiunilor şi sensului lor de aşezare.

Sondajele arheologice[6], au contribuit la stabilirea nivelului de construcţie al culei, aflat cu cca 30 cm sub nivelul actual al terenului, cît şi a nivelelor interioare de călcare în pivniţă, cu cca 50 cm mai jos faţă de nivelul de construcţie, şi cu 20 cm deasupra acestuia la parterul locuinţei. În această parte a clădirii au mai fost scoase la iveală pardoselile de cărămidă dreptunghiulară (dimensiuni 25×12× ×4 cm), urma unei vetre în încăperea de la sud şi resturile

[6] Gh. I. Cantacuzino, *Notă asupra sondajelor efectuate la cula din Racoviţa (judeţul Argeş)*, Arhiva D.P.C.N., 1969.

Fig. 6. Colţul de vest: prin deschiderea pe aceeaşi verticală cu ferestrele nivelelor anterioare a ferestrelor noului etaj (1878) se crează zone de minimă rezistenţă în care se produc fisuri pe toată înălţimea zidurilor provocînd în final prăbuşirea acestora.

Fig. 7. Latura de sud-est: jos-fereastră veche aparţinînd etajului I al construcţiei iniţiale; sus-fereastră cu ancadrament de piatră datînd din 1878.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 8. Detaliu de fereastră de la casa scării, etaj I (vedere interioară).

Fig. 9. Gol de fereastră, etaj II, latura de sud-vest: urma tocului de lemn de la care pornesc spaleții, glaful (nedegajat încă) și buiandrugii.

Fig. 10. Gol de fereastră, etajul I, cu tencuiala veche păstrată în întregime (latura de sud-vest) (vedere interioară).

a două ziduri transversale care compartimentau inițial parterul. Unul din ele, mai gros (45 cm), aflat la mijlocul construcției, în dreptul golului ușii existente, dovedește că aceasta nu este cea originară. Cercetînd încăperea din colțul sudic, desfăcînd toată zidăria nouă, au fost descoperite pragul și șpaletul sudic ale fostei uși de intrare și o fereastră scundă, alăturată. Colțul de vest al parterului, fără deschideri la exterior, adăpostea probabil scara, închisă spre partea intrării cu cel de-al doilea zid (gros de numai 30 cm) și sprijinită pe o supralărgire a zidului de nord-vest, existentă numai aici.

Pivnița, puțin adîncită, aflată în jumătatea nord-estică a culei, avea un acces direct de afară pe latura scurtă, vizibil doar într-o fotografie anterioară prăbușirii colțului de nord. Golul avea formă de arc turtit la partea superioară și era probabil cel vechi, nemodificat. În peretele opus se mai găsesc două deschideri înguste ca niște metereze, cu scop defensiv, pe lîngă cel de luminare și ventilare, iar în cel sud-vestic, trei nișe mici subliniate de arce retrase și o străpungere spartă ulterior, care comunica cu spațiul de sub scară. La început, pivnița și locuința erau complet separate de zidul median al culei, gros de 60 cm, din motive de apărare.

La reconstituirea primului etaj (fig. 5), din care lipsea o bună parte prin prăbușirea recentă a colțului nordic care a antrenat apoi și zonele învecinate, proiectul de restaurare întocmit în urma cercetării monumentului s-a bazat pe unele observații privitoare la o anumită tendință spre simetrie, remarcată în compoziția planimetrică, cît și pe faptul că recompartimentarea făcută după incendiu nu a modificat, în general, decît dimensiunile încăperilor, mutînd zidurile despărțitoare în raport cu cel median, refăcut și el, dar în aceeași poziție. Prezența ferestrelor în zona prăbușită se putea observa în cele cîteva fotografii mai vechi (1965), printr-o nuanță diferită a tencuielii sau prin prezența unor

https://biblioteca-digitala.ro

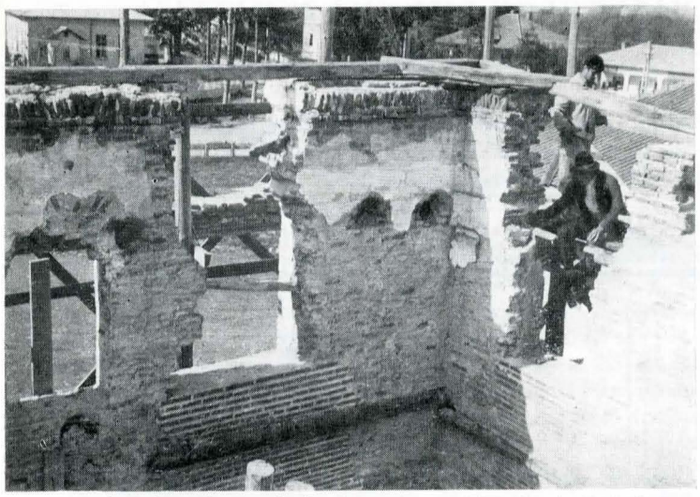

Fig. 11. Colțul de sud cu golurile ferestrelor etajului II, după desfacerea zidăriei de umplutură. Se mai păstrează corniṣa profilată din 1878.

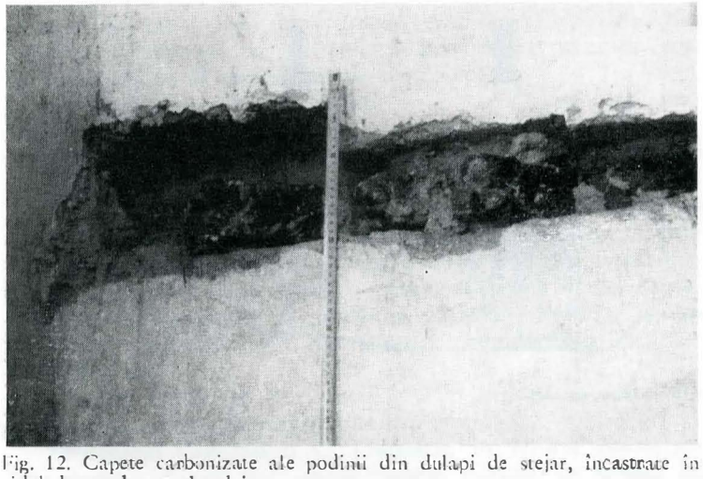

Fig. 12. Capete carbonizate ale podinii din dulapi de stejar, încastrate în zidul de nord-vest al oulei.

Fig. 13. Latura nord-est. Spaletul estic originar al ferestrei, evazat spre interior. Deasupra golului se observă urma încastrării buiandrugilor și pornirea arcului de descărcare din zidărie de cărămidă.

Fig. 14. Pilastru și coloneță de zidărie (colțul de est) degajate de sub tencuiala și profilele executate la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

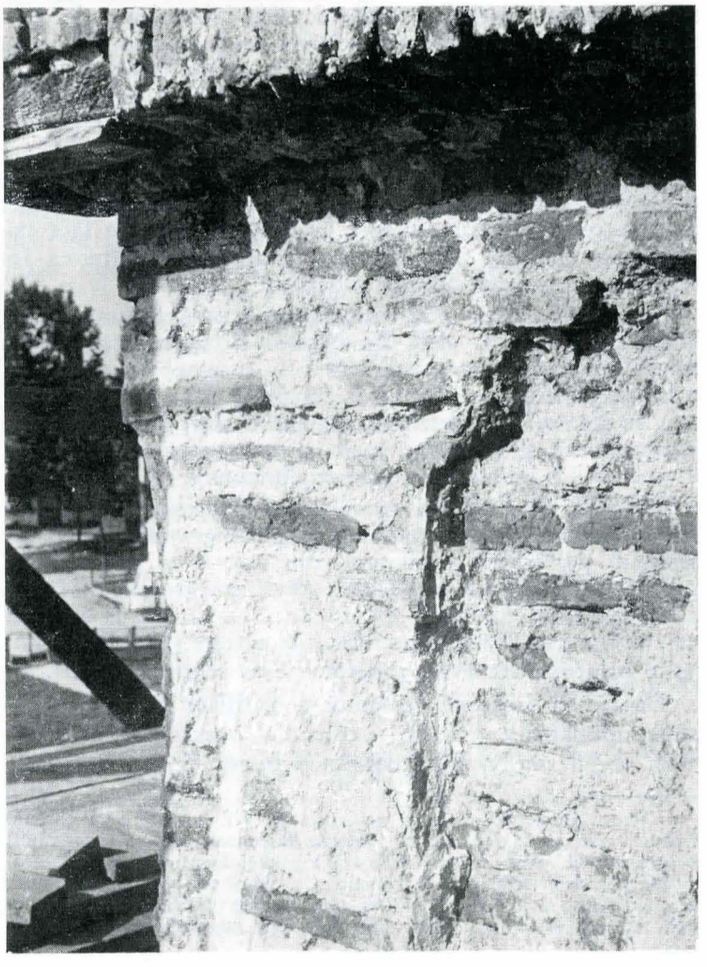

fisuri pe conturul zidăriei de umplutură, așa cum de altfel se vedea încă la zidurile rămase în picioare (fig. 1, 3, 4).

La interior, găsind urma certă a peretelui care separa încăperile din jumătatea de sud-vest, sprijinindu-se pe cel de la parter, s-a presupus că și în jumătatea de nord-est exista un perete asemănător, în prelungirea primului, susținut de o grindă a planșeului. Presupunerea este îndreptățită și de repartizarea simetrică a ferestrelor de la nord-est în raport cu cele de la sud-vest, arbitrară, în raport cu realitatea necunoscută nouă, a fost numai stabilirea poziției și dimensiunii ușilor interioare.

Ferestrele acestui etaj sînt dreptunghiulare și foarte înguste la exterior, mărginite de un toc masiv de lemn a cărui urmă a rămas întipărită în mortarul proaspăt la montare. Spre interior, forma golului este arcuită cu două evazări succesive, atît ale spaleților, cît și ale glafului, care în final se racordează unui cadru dreptunghiular (fig. 10), ce pare să fie urma tocului unor obloane prinse la fața interioară a zidurilor. Spre deosebire de aceste ferestre care se întîlnesc numai în încăperile de locuit, cele de la casa scării, deși identice ca dimensiuni la exterior, la interior nu au avut obloane, păstrîndu-și forma arcuită, cu șpaleții și glafurile plane (fig. 8). Această diferențiere constituie un argument în plus pentru situarea scării în acest colț și nu în altă parte unde forma ferestrelor este mai elaborată și unde prezența oblonului constituie o măsură de sporire a confortului (printr-o izolare termică mai bună) și, probabil, și una de apărare. Într-adevăr, camerele de locuit au fost încălzite, fapt dovedit de canalele largi de fum aflate în grosimea zidurilor exterioare, cu fumul ieșind direct în pod. Odată cu modificările făcute după incendiu, toate fumurile au fost grupate într-un singur coș central ce iese deasupra acoperișului, păstrat și în urma restaurării actuale din motive de securitate. Se poate chiar presupune că incendiul din iarna anului 1877 a fost pricinuit tocmai de aceste coșuri,

https://biblioteca-digitala.ro

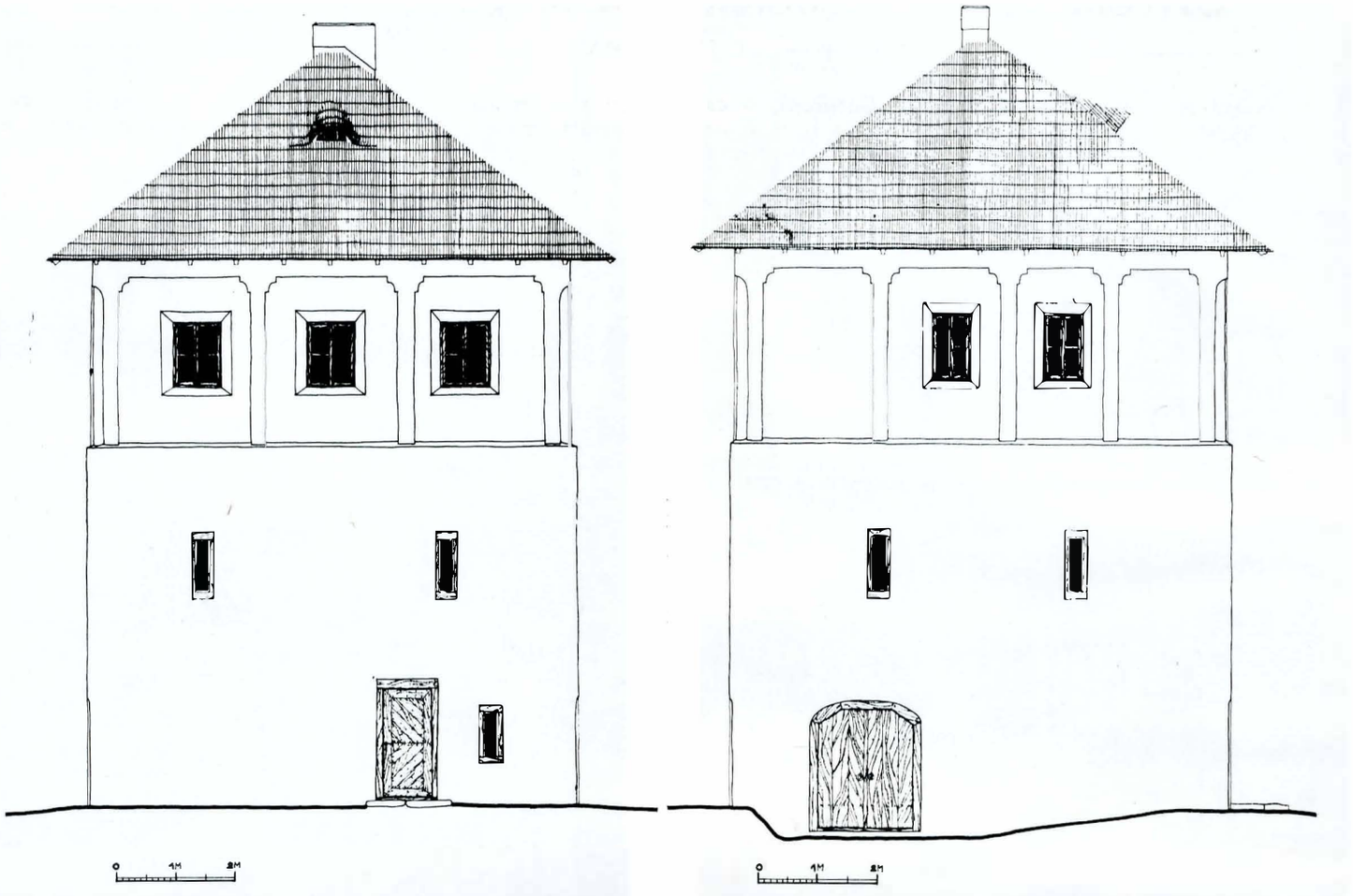

Fig. 15. Fațadele de sud-vest și nord-vest ale culei — reconstituiri.

din cauza scînteilor care au ieșit în pod, sau a aprinderii centurilor de lemn printr-o fisură a zidăriei.

În sfîrșit, ultimul nivel (fig. 5), necompartimentat (nu s-au găsit nici un fel de urme de ziduri interioare, iar poziția ferestrelor nu corespunde celei de la nivelul inferior), constituia un loc de odihnă și de pază. De jur-împrejur se deschid ferestre largi, luminoase, avînd pe trei din laturile construcției tocul montat la interiorul zidului și evazarea golului spre exterior, pentru a permite probabil o mai bună vizibilitate (fig. 9, 11). Pe latura de nord-est însă singurul șpalet rămas în picioare (fig. 13) indică existența unor goluri de ferestre care se lărgesc spre interior, cu tocul la fața exterioară a zidului, respectînd în felul acesta alcătuirea ferestrelor și ușii de la nivelele inferioare[7].

Încăperea aceasta păstrează funcțiile unui foișor deschis, întîlnit frecvent la culele din Oltenia, la unele ocupînd întregul nivel superior. Vulnerabil în vreme de primejdii, acest spațiu este mai apărat la Racovița prin închiderea sa, ceea ce îl face, în același timp, utilizabil și pe timp de iarnă. Parapetul interior foarte înalt al ferestrelor constituie și el, probabil, o măsură defensivă suplimentară.

Detaliile de pardoseli completează imaginea interiorului acestei locuințe întărite: podina de peste grinzile masive de deasupra parterului și pivniței, din care s-au găsit, prinse în zidărie, fragmente carbonizate de 8 cm grosime (fig. 12) și urmele unei pardoseli groase de 10—12 cm la ultimul etaj, alcătuită probabil, din cărămizile pătrate (25 × 25 × 5 cm) găsite printre dărîmături și refolosite la renovarea culei.

Decaparea tencuielii fațadelor a clarificat și modificările aduse înfățișării exterioare a culei: cu ocazia renovării din 1878, soclul masiv, fără decorații, fusese cioplit la partea superioară pe o înălțime de cca 1 m pentru a face loc registrului noilor ferestre. Refăcut, el domină ca proporții, ridicîndu-se puțin deasupra primelor două nivele. Subțierea zidului în dreptul ultimului nivel corespunde în felul acesta sarcinii reduse a acoperișului și a planșeului ce se descarcă pe zidurile exterioare. De sub tencuială au apărut, ascunse în grosimea pilaștrilor dintre panourile decorative de la sfîrșitul secolului trecut, sau chiar ciopliți la fața zidului, alți pilaștri, mai înguști, care încadrau fiecare fereastră a ultimului etaj, iar la colțurile clădirii cîte o colonetă angajată în zidărie (fig. 14). La partea de sus, pilaștrii se termină într-un fel de capitel plat, simplificat. Se delimitează astfel o suită de panouri de factură tradițională care introduce un anumit ritm în decorația acestui registru. Ferestrele sale largi și numeroase accentuează impresia de elansare a monumentului, cîștigată prin coborîrea nivelului terenului și modificarea proporțiilor între registrele exterioare (fig. 15).

Articolul de față se rezumă la prezentarea etapei de cercetare a monumentului: aproape fiecare fragment de zidărie, examinat cu atenție, a furnizat indicii ce au dus la reconstituirea unui mare număr de elemente și detalii ale primei construcții. Astfel a fost posibilă, în final, adoptarea variantei de restaurare a structurii și formei inițiale, de aici lucrările decurgînd în mod logic, cu consolidări, refaceri, completări ș.a.

Readucerea culei la înfățișarea sa originară confirmă atît apartenența ei funcțională și structurală la acest tip de locuință cît și particularitățile proprii puținelor exemplare existente în zona Argeșului: pivnița complet separată de restul locuinței, numărul sporit de nivele, lipsa cerdacului sau a foișorului deschis[8] aspectul general sobru. Interesantă prin rezolvarea nouă pe care o aduce constructorul ultimului nivel și prin preocuparea pentru anumite detalii, cula din Racovița completează seria acestor originale monumente civile românești de la începutul secolului al XIX-lea.

[7] Repetarea acestei alcătuiri pe latura de NE a clădirii se explică, bănuiesc, prin protecția față de vînturile dominante de iarnă (crivățul) pe care geamul, aflat la fața exterioară a golului ferestrelor, o realizează, împiedicînd depunerea zăpezii viscolite, în timp ce, pe celelalte laturi, prin retragerea geamului și lărgirea golului spre exterior se obține un unghi de vizibilitate mai larg, care înlesnește supravegherea împrejurimilor.

[8] Particularitățile culelor din zona Argeșului au fost semnalate de R. Crețeanu și S. Crețeanu, *op. cit.*, p. 15, 40.

https://biblioteca-digitala.ro